

УДК 338.124.4:338,5

Н. С. Белінська, к. е. н., доц.

ПОШУК МОЖЛИВОСТЕЙ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Вступ

Успішне проведення ринкових реформ в Україні неможливе без ефективної інвестиційної політики. За останні роки поняття «інвестиції» міцно увійшло в наше життя. Під терміном «інвестиції» економісти розуміють всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті яких створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

Одне із основних завдань фінансової діяльності підприємств полягає в мобілізації капіталу для фінансування операційної та інвестиційної діяльності. Форми фінансування суб'єктів господарювання класифікуються за джерелами надходження капіталу та за правовим статусом інвесторів. За джерелами мобілізації фінансових ресурсів розділяють зовнішнє та внутрішнє фінансування; за правовим статусом інвесторів — власний та позиковий капітал. Сукупний капітал підприємства складається з власною та позикового капіталу. Отже фінансувати санацію можна за рахунок власних коштів підприємства (самофінансування), фінансових засобів власників, за допомогою кредиторів. У

виняткових випадках може надаватися державна фінансова підтримка.

Постановка проблеми

Для молокопереробної промисловості перехід до ринкових відносин виявився досить складним. Недооцінка її структуроформувальної ролі для розвитку економіки в цілому призвела до значного зниження обсягів виробництва, які після приватизації почали зростати, але темпи цього зростання є ще незначними. Однак, оскільки це зростання відбувається на фоні істотного скорочення обсягів виробництва саме тих продуктів, які відіграють найважливішу роль у раціоні харчування, а це в молокопереробній промисловості — продукція з незбираного молока, то можна говорити не про поліпшення ситуації, а скоріше про загострення продовольчої проблеми.

Невиконання молокопереробною промисловістю повною мірою своєї функції щодо забезпечення науково обґрунтованих потреб населення в продуктах харчування пов'язане не тільки із значним скороченням протягом тривалого часу обсягів перероблення сільськогосподарської сировини та падінням купівельної спроможності населення, а і техніко-технологічною та організаційно-економічною відсталістю галузі. Більшість підприємств молочної промисловості потребують докорінного оновлення матеріально-технічної бази, оскільки умови конкурентної боротьби вимагають впровадження сучасного високопродуктивного устаткування і новітніх технологій. Істотним фактором, який лімітує виробничі можливості галузі, є стан основних виробничих фондів. Рівень його спрацювання складає 40—50 %. Продуктивність праці молокопереробних підприємств є набагато нижчою, ніж у розвинутих країнах. Половину устаткування треба замінити, майже четверть — модернізувати. Вищезазначені фактори, обмежена і технологічно недосконала структура виробничої бази, її низький технічний рівень спричиняють невиправдано високі втрати сировини, готової продукції, що збільшує розрив між наявністю ресурсів і споживчим попитом на вітчизняні продовольчі товари.

Інновації вимагають фінансових вкладень. Основним джерелом інвестицій молокопереробного підприємства є його власні кошти, прибуток і амортизаційні відрахування. Разом з тим, можливість використання даних джерел фінансування інновацій сьогодні обмежені, тому що більшість суб'єктів української економіки, мають недолік оборотних коштів. Через це вони змушені використовувати прибуток і часто амортизаційні відрахування на поточні нестатки, підриваючи тим самим свою стратегічну конкурентноздатність. Отже проблема актуальна і для її вирішення треба розглянути всі форми фінансування.

Результати досліджень

Розв'язувати інвестиційну проблему слід шляхом залучення всього кола джерел інвестування, для чого треба створити дійовий механізм.

Відомо, що центр тяжіння проведення ринкових реформ перемістився в регіони. У Вінницькому регіоні були навіть іноземні інвестиції в сумі 6,99 млн. доларів США [2], але в молокопереробну галузь вони не надходять перш за все через її інвестиційну непривабливість.

Молокопереробна промисловість Вінницького регіону як і всієї України потребує інвестицій. Існує думка, що в 1990—2002 роках економіка України зростала на «безінвестиційній» основі за рахунок, насамперед, більш повного використання раніше нагромадженого капіталу. І хоч в молокопереробну промисловість інвестицій вкладалось дуже мало, вони все ж були. Цифри наводяться разом з м'ясопереробною промисловістю¹: в 1999 році — 95 млн. грн., в 2000 — 1,5 млн. грн. Таке інвестування не забезпечувало навіть простого відтворення основного капіталу, а відбувалось його «проїдання» [1].

Є ще один важливий фактор — тінізація економіки. «Для кардинального поживлення інвестиційного процесу передусім необхідно вилікувати економіку від серйозної затяжної та дуже небезпечної хвороби, що пов'язана з інтенсивним розвитком тіньового сектору... цей феномен загрожує національній безпеці України» [3].

¹ Так подаються відомості в статистичних матеріалах без розділення інвестицій в м'ясопереробну та молокопереробну промисловість.

В молокопереробному комплексі України частка власних коштів в загальному обсязі інвестицій згідно з [4] становила 67,6 %. Більша частина власних інвестиційних ресурсів підприємств припадає на амортизаційні відрахування.

Амортизаційні відрахування — це частина виручки від реалізації продукції, яка відноситься до собівартості і не оподатковується податком на прибуток, використовується для відтворення (реновації) основних фондів. Зменшення суми амортизаційних відрахувань за інших рівних умов веде до зменшення ділової активності в економіці і навпаки, чим вищою є величина амортизаційних відрахувань, тим меншою буде сума податку на прибуток, а це приведе до збільшення коштів, які залишаються у розпорядженні підприємця для розвитку його власної справи.

В останні роки практика роботи вітчизняних підприємств показала або нерозуміння значення і механізму дії даної економічної категорії державними інститутами² або свідоме принесення в жертву перспектив розвитку товаровиробників для одержання «невидимих» доходів державного бюджету. Про це свідчить робота молокопереробних підприємств. Питома вага їх амортизаційних відрахувань у собівартості товарної продукції становила в 1970 році 1,8 % в 1990 році 1,2 %, в 1996 — 0,8 %, в 2003 — 0,4 %. В середині 90-х років вона сильно знизилась, а це значить, що податкова політика була спрямована на зниження ділової активності підприємств і вилучення їх оборотних коштів [5].

Джерелом фінансування інноваційної діяльності можуть бути також кошти, одержані суб'єктом господарювання у результаті реалізації не використовуваних або неефективно використовуваних основних фондів. Кожне підприємство має вирішити ці питання індивідуально. Підприємства були побудовані ще за радянської влади, виходячи із завдань централізованої економіки, головними завданнями якої були підвищення ефективності виробництва у великих обсягах для повного задоволення населення в продуктах харчування. Це викликало створення потужностей, здатних забезпечувати значні сегменти ринку продовольства.

Зниження кількості надходження молока від сільськогосподарського сектору товаровиробників, бідність населення, зниження його платоспроможності і взагалі погіршення загальноекономічної ситуації в Україні негативно вплинуло на завантаження потужностей молокопереробних підприємств. Це призвело до неефективного використання основних фондів, недозавантаження робітників протягом робочої зміни і до зниження продуктивності праці.

Керівники молокопереробних підприємств докладають зусиль для збереження будівель, споруд, устаткування з надією відтворити виробництво в колишніх масштабах, тим більше, що передумови до цього є. Молока в сільськогосподарських підприємствах виробляється з кожним роком, починаючи з 1999 року, все більше. І хоча основними постачальниками молока є зараз домашні господарства, вони не можуть дати таких обсягів сировини для молокопереробних підприємств, як великі сільськогосподарські підприємства. Етап економічного зростання у виробництві молока в цих підприємствах уже розпочався. А може бути й так, що зменшені масштаби переробки молока залишаться ще на якийсь період і доведеться використовувати одержані кошти для інноваційної діяльності з метою ефективнішої організації виробництва зменшеного масштабу продукції, але при цьому виникають інші серйозні проблеми.

Керівники підприємств не мають досвіду самостійної роботи, особливо у сфері стратегічного довгострокового планування. Це призводить до того, що вони займають пасивну позицію у питаннях зміни принципів господарювання. Деякі з керівників зайняли вичікувальні позиції, роблячи спроби перечекати період економічної кризи, сподіваючись, що держава знов почне забезпечувати замовленнями, оборотними коштами, тобто почне знову відігравати активну роль в управлінні, але цього не сталося за 12 років існування України, як самостійної держави. Не використовуючись, основні фонди почали морально застарівати, фізично руйнуватися, бо звісно, що зношуються як діючі, так і недіючі основні фонди, реалізувати їх можна було тільки шляхом утилізації.

Зрештою в останні роки, в середовищі керівників почала укорінюватися думка, що поняття обсягів виробництва є не надуманим, а багато в чому визначає конкурентоспроможність товаровиро-

² Під державними інститутами ми розуміємо соціальні структури і механізми, які створюються на законодавчій базі.

бника. Проте збільшення цього показника повністю залежить від кількості купленої сировини. Підприємствам прийшлося змінювати свій профіль. Підприємства, які були спеціалізовані на виробництві молочних продуктів із незбираного молока і виробляли їх у великих масштабах, перестали їх виробляти або зменшили обсяги в десять — двадцять разів. Наприклад, підприємства, які виробляли у великих масштабах вершкове масло, почали виробляти непрофільні для них тверді сири, морозиво, продукцію з незбираного молока. Колишня назва заводів відповідала профілю їх продукції, тепер назва залишилась, а продукція виробляється інша.

Наприклад ВАТ «Вінницький міський молочний завод» своєї функції — насичення ринку продовольчих товарів — не виконує, бо питного молока він виробляє дуже мало. Виникає питання, чи він є міським молокопереробним заводом? Він не є таким, бо ні питним молоком, ні кисломолочними напоями він місто не забезпечує. Основна маса населення п'є молоко-сировину, купляючи його на ринку у приватних господарів або з машини і сама кип'ятить молоко в домашніх умовах. Кисломолочних напоїв населення не споживає за винятком кислого молока, яке вони приготують із молока «самоквасом», тобто не вносячи в нього закваски. Отже, ВАТ «ВММЗ» — це є просто молокопереробне підприємство, яке виробляє продукцію, яку може реалізувати за ціною. В основному це морозиво і сухе молоко, яке йде на експорт, а також частково продукцію з незбираного молока.

Керівники молокопереробних підприємств зрозуміли, що треба змінювати технології. Ми живемо в постіндустріальному економічному середовищі. Перехід від індустріального до постіндустріального виробництва відбувається через всебічний розвиток матеріального виробництва, його технічного переозброєння. Впроваджується комп'ютерна техніка, інформаційно-інтелектуальні технології, відбуваються глобальні процеси, виникають нові ринки (капіталу іноземної валюти, страхування тощо), з'являються нові інструменти (інформаційні системи, інтернет, стільниковий зв'язок тощо).

Значним джерелом коштів для інвестування є прибуток. Для одержання прибутку треба створити умови для впровадження організаційних інновацій ще до впровадження технічних і технологічних. Зниження собівартості та оптимізація реалізації продукції мають бути організовані одночасно за багатьма напрямками. Цією проблемою повинен займатись щоденно кожний працівник. Завдання ж керівника полягає в тому, щоб створити умови для праці, за яких зниження собівартості продукції сприймається трудовим колективом як природний процес. Використані для цього методи можуть мати адміністративно-примусовий, економічний або морально-стимулювальний характер. Основними напрямками економії на молокопереробному підприємстві є оптимізація: постачальницьких, збутових витрат, норми витрачання матеріалів і енергоресурсів, трудових затрат і заробітної плати, інших виробничих і невиробничих витрат, витрат за рахунок прибутку, що залишаються у розпорядженні підприємства; встановлення постійного контролю за затратами обслуговувальних і допоміжних підрозділів.

За рахунок цих джерел прагнуть оновлювати виробництво на ВАТ «Вінницький міський молочний завод», але це вимагає чималих зусиль.

Підприємства молокопереробної промисловості працюють не всі однаково. Так, міські молочні заводи мають менше прибутку, у вигіднішому стані є молокопереробні підприємства, які виробляють сичужні сири.

Далеко не всі товаровиробники сьогодні в змозі працювати з позитивними фінансовими результатами. Досить поширеними стали спроби здійснення переозброєння виробничих підрозділів, матеріальне забезпечення організаційних новацій за рахунок зменшення оборотних коштів. Таким шляхом випускати конкурентноспроможну продукцію стає практично неможливо. Немає нічого простішого, як використання для капітальних вкладень оборотних коштів, але немає нічого складнішого, ніж зберегти після цього роботоздатність на колишньому рівні, відновити втрачені не за прямим призначенням оборотні кошти.

Оборотні засоби підприємств можуть бути в абсолютно ліквідній (гроші), ліквідній (постійно погашувана дебіторська заборгованість), неліквідній (матеріали на складі без руху протягом року або декількох місяців).

Чим довше перебувають оборотні засоби в ліквідній формі, тим усталенішим є становище підприємства. Отже у нього з'являється можливість своєчасно реагувати на всі поточні зміни нестабі-

льного зовнішнього середовища.

Відомо розділення оборотних коштів підприємств на власні та позичені (кредиторська заборгованість). Відмінність між ними в умовах нестабільності в оперативному плані нівелюється, тому що немає значення, якими коштами обходиться підприємство, своїми чи позиченими, аби вони були. В стратегічному плані власні оборотні кошти дозволять проводити незалежнішу політику в інтересах підприємства. Але втрата як власних, так і позикових оборотних коштів — це найбільша втрата яка може бути у виробника.

Позикові оборотні кошти можна умовно поділити на номінальні (кредиторська заборгованість) і фактичні, тобто другий розділ активу балансу в обсягу не вищому від кредиторської заборгованості. Як у першому, так і в другому випадках можна виділити реальні номінальні та реальні фактичні оборотні кошти. Значення зіставлення номінальної та фактичної величини оборотних коштів можна порівняти з номінальною і курсовою вартістю цінних паперів.

Найголовніше ж полягає в тому, що значно менша, порівняно з номінальною, величина фактичних оборотних коштів свідчить про неможливість підприємства в найближчій перспективі розрахуватися зі своїми боргами. Чим більше воно скорочуватиме свою кредиторську заборгованість за рахунок зменшення дебіторської та інших статей другого розділу активу балансу, тим у критичнішій ситуації воно буде знаходитись, тим ближче воно буде знаходитись до припинення свого функціонування, до банкрутства. Скорочення кредиторської заборгованості веде до втрати фактичних оборотних коштів і припинення діяльності. Обов'язок підприємства — сплачувати поточні податки, погашати вартість одержуваних матеріалів, але заборгованість, яка виникла в попередні періоди, можна погасити тільки за рахунок скорочення оборотних коштів, що веде напряму до скорочення обсягів виробництва і до його зупинення.

До найважливіших показників, які характеризують ефективність використання оборотних коштів, відноситься швидкість їх обороту. Чим вона є вищою, тим більше доходу приносять кошти за аналізований відрізок часу. Це також впливає на вартість оборотних засобів, яка на різних підприємствах відрізняється. Але необхідно ще врахувати, що на неї ще більше впливає ступінь їх ліквідності.

Якщо швидкість обороту збільшується, то в стільки ж разів зменшується обсяг оборотних коштів, необхідних для випуску одного і того самого обсягу продукції. Це свідчить про те, що швидкість обороту оборотних коштів корелюється з їх необхідним для підприємства обсягом.

Бувають випадки, коли у підприємства всі оборотні кошти позикові. Тоді описана інтерпретація розглянутого параметра є небезпечною. Розглянемо ситуацію докладніше. У сезонного виробника (а молокопереробне підприємство є сезонним) швидкість обороту оборотних коштів влітку є значно вищою, ніж взимку. Отже, влітку у підприємства буде надлишок оборотних коштів, а взимку їх буде бракувати. Влітку у виробника виникає спокуса погасити частину своєї кредиторської заборгованості за рахунок вільних оборотних коштів або використати їх на капітальні вкладення, на закупівлю нового, досконалішого устаткування, технології тощо. Обсяг виготовленої та реалізованої продукції за нинішніх умов відрізняється не дуже сильно. Але взимку, коли швидкість обороту падає, оборотних коштів для підтримки заданого обсягу виробництва може виявитись недостатньо і обсяг виробництва доведеться скоротити у стільки разів, у скільки збільшиться термін обороту оборотних коштів. Крім того, необхідно ще врахувати вплив таких зовнішніх факторів, як товарна інфляція та обмінний курс валют.

Вищепераховані в основному внутрішні можливості в нарощуванні обсягів молокопереробної промисловості, але є ще й інші.

Звичайно, держава має обмежені фінансові ресурси. Переважна більшість підприємств молокопереробної промисловості перебувають у колективній формі власності, яка виключає їх пряме бюджетне інвестування, тому необхідно відшукувати ефективні стимули державного впливу та державного протекціонізму щодо розвитку підприємств, основною з яких має виступати податкова політика, яка б реально стимулювала виробничий процес, структурні інноваційні перетворення в галузі та на підприємствах.

В податковій системі слід удосконалити для молокопереробних підприємств такі її складові: звільнення від податку сум доходів, які спрямовуються на розвиток і модернізацію виробництва;

запровадження диференційованого оподаткування продукції залежно від обсягів її вітчизняного виробництва та конкурентоспроможності; запровадження пільгових ставок ПДВ на товари та послуги, що входять до споживчого кошика; надання підприємствам права самостійно встановлювати підвищені норми амортизації основних фондів за умови направлення амортизаційних відрахувань за цільовим призначенням; встановлення податкових пільг на інвестиції, які спрямовуються на модернізацію основного капіталу підприємств з високим рівнем опрацювання технологічного потенціалу та інші заходи.

Щодо підтримки інноваційної діяльності на законодавчому рівні відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» підприємствам, які здійснюють інновації, передбачено пільги (сплата 50 % податку на додану вартість і податку на прибуток, а також дозвіл на прискорену амортизацію основних засобів, зменшення податку на землю), але даний документ не передбачає, як, наприклад, визначається інноваційне підприємство. Документ має ще багато недоробок. Тому, на думку експертів, реалізація заходів із стимулювання інноваційної діяльності може привести до нецільового використання грошей та пільг, виникнення фіктивних інноваційних підприємств [6].

Висновки

Отже, після розгляду всіх можливостей фінансування інноваційної діяльності, автором запропоновано: залучати всі джерела інвестування — амортизаційні відрахування, виручку від реалізації основних фондів; своєчасно сплачувати поточні податки, удосконалюючи їх складові; звільнення від податку сум доходів, які використовуються на розвиток і модернізацію виробництва; відшукувати ефективні стимули державного впливу та державного протекціонізму; запроваджувати пільгові ставки ПДВ на товари споживчого кошика, пільги на інвестиції — на модернізацію основного капіталу з високим рівнем спрацювання, технологічного потенціалу тощо.

Інноваційна діяльність в молокопереробній галузі розвивається однобоко: зростає асортимент продукції, а кількість впроваджених технологій, нових машин та обладнання падає.

Оскільки молокопереробна галузь має обмежені фінансові ресурси, а обладнання в Україні не виробляється, як не виробляється воно і для всієї харчової промисловості, можна застосувати лізинг, як це робиться в сільському господарстві [7] (лізинг комбайнів, інших сільськогосподарських машин).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загорняк Н. Інвестиційна діяльність в харчовій промисловості в Україні // Економіка України — № 2. — 2003 р. — С. 47—51.
2. Програма економічного і соціального розвитку міста Вінниці на 2002 рік.
3. Чернявський А. П. Проблемы формирования сбережений инвестиций в сб. Развитие финансово-кредитной системы Украины в условиях рыночных трансформаций. — Вінниця, 2003. — С. 14
4. Урядовий кур'єр від 19 квітня 2001р. — С. 4.
5. Белінська Н. С. Економічна ефективність роботи підприємств молочної промисловості України. — Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2003.
6. Березовская И. Учат жить // Бизнес. — 13.01.2003 г. — № 1—2. — С. 12.
7. Чухно О. М. Стан та перспективи розвитку лізинга в сільському господарстві. В зб. Першої Всеукраїнської конференції вчених, викладачів та практичних працівників «Розвиток фінансово-кредитної системи України в умовах ринкових трансформаций». Вінниця, 2003 р. — С. 258—259.

Рекомендована кафедрою економіки промисловості та організації виробництва

Надійшла до редакції 27.01.04
Рекомендована до друку 15.03.04

Белінська Неля Семенівна — доцент кафедри економіки промисловості та організації виробництва
Вінницький національний технічний університет